

Дослідження Арктики

Арктикою (з грец. – північний) називають північну приполярну область нашої планети з дуже суворими природними умовами. Тут навіть улітку температура повітря ледь сягає 0 °С, а в зимові місяці триває полярна ніч. Чим же приваблювали мандрівників ці суворі природні умови? Заповітною мрією багатьох дослідників було дістатися до точки *Північного полюса* нашої планети. Тривалий час існувала помилкова думка про те, що біля полюса води океану вільні від криги, тому можна прокласти шлях з Європи до Китаю та Індії.

Було багато спроб досягти заповітної точки за допомогою різних засобів пересування.

Дістатися до Північного полюса на собачих запрягах вдалося відставному офіцеру військово-морського флоту США *Роберту Едвін Пірі*. На рахунок Пірі 8 полярних експедицій. Із 1886 року він неодноразово досліджував Гренландію на собаках, запряжених у сани. Пірі не цурався спілкування з ескімосами й вирішив узяти на озброєння їхні навички пересування, пошиття хутряного одягу, полювання та будівництва іглу. Складні умови існування й ампутація восьми відморожених пальців на ногах не завадили дослідникові поставити за мету підкорення Північного полюсу. Перші (невдалі) спроби датовані 1901, 1905 і 1906 рр. 21 квітня 1906 року Пірі з колегами змушені були з півдороги повернутись додому через брак харчів та обладнання.

Роберт Пірі
(1856–1920) – американський
інженер і полярний дослідник

Фредерик Альберт Кук (1865–1940) –
американський лікар, підприємець,
полярний дослідник

За свідченням самого Роберта Пірі, 6 квітня 1909 року він досяг точки Північного полюса в товаристві темношкірого слуги та чотирьох провідників-ескімосів. Але, зробивши офіційну заяву, Пірі дізнався, що за 5 днів до того його співвітчизник *Фредерік Альберт Кук* стверджував, що сам дійшов до полюса 21 квітня 1908 року, тобто на рік раніше за опонента. Експертна комісія постановила, що Кук каже неправду й лаври першовідкривача мають належати Пірі. В наукових колах досі ведеться дискусія щодо того, кого слід вважати першим підкорювачем Північного полюса.

Уперше в історії мореплавства точки Північного полюса досяг криголам *«Арктика»* в 1977 р. На полюсі він пробув 4 години. Освоєння Арктики мало велике значення для прокладання *Північного Морського шляху*, який з'єднав європейські й далекосхідні морські порти. Уперше цей шлях пройшла зі зупинкою на зимівлю у другій половині XIX ст. шведська експедиція *Нільса Норденшельда* на кораблі «Вега».

Дослідження Антарктиди

Після відкриття Антарктиди були спроби проникнути вглиб материка. Наприкінці XIX ст. на материку провели першу зимівлю норвезькі вчені. Першу невдалу спробу дійти до Південного полюса планети здійснив англійський полярник *Роберт Скотт* у 1902 р. Свою спробу мужній англієць повторив через дев'ять років, у 1911 р.

Тоді ж про намір підкорити Південний полюс заявив норвежець *Руаль Амундсен*. Він став конкурентом Скотта. Експедиція Руаля Амундсена першою досягла точки Південного полюса – 14 грудня 1911 р. Тут вона встановила намет та норвезький прапор і через 40 днів успішно повернулася на узбережжя. По-іншому склалася доля англійців. 17 січня 1912 р. вони підійшли до норвезького намету на Південному полюсі, запізнившись на місяць. «Норвежці нас випередили... Жахливе розчарування!» – занотував Скотт у своєму щоденнику. Поставивши поряд з норвезьким англійський прапор, полярники вирушили додому. Через великий мороз, заміть, хвороби, нестачу продуктів їм не судилося повернутись.

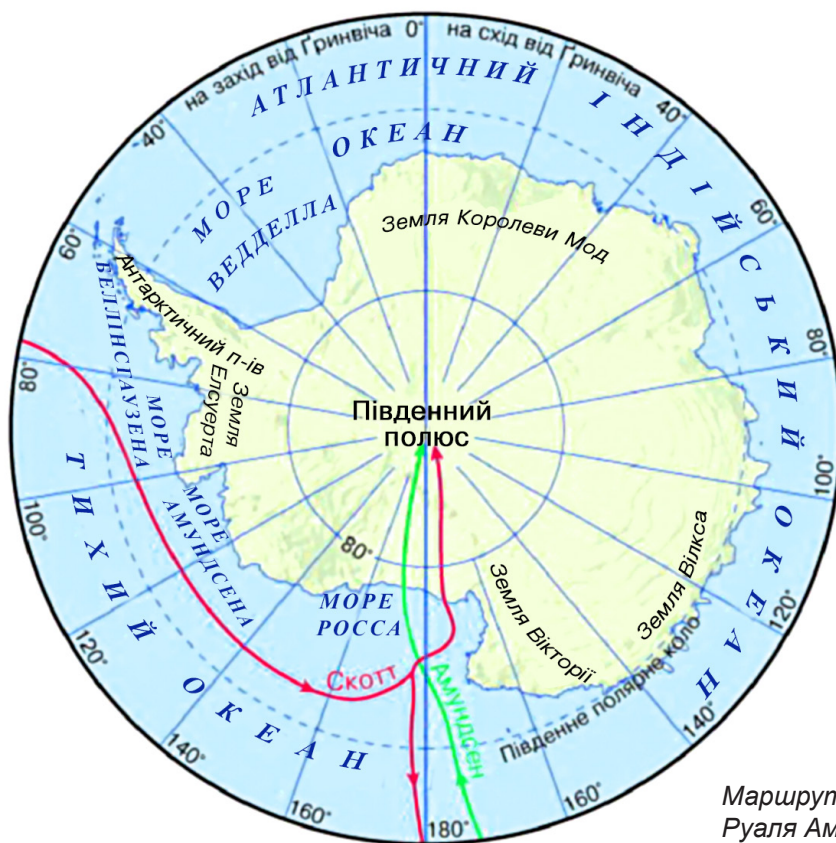
В експедиції Роберта Скотта до Південного полюса брав участь 27-річний виходець з України *Антон Омельченко*, жокей із владивостоцького іподрому. Він опікувався маньчжурськими поні, на які покладав надії Роберт Скотт. Після зимівлі в Антарктиді Омельченко повернувся на батьківщину – у село Батьки на

Руаль Амундсен (1872–1928) – норвезький полярний мандрівник-дослідник

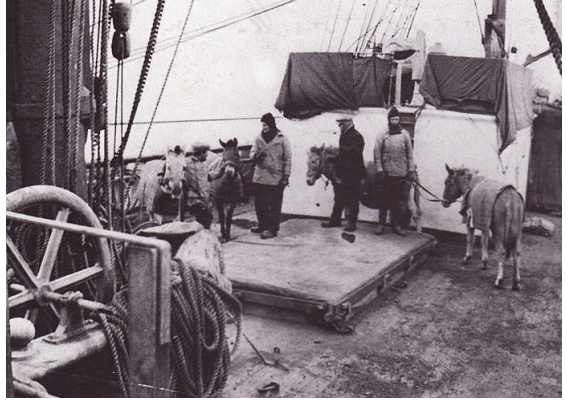
Роберт Скотт (1868–1912) – британський морський офіцер і керівник двох експедицій до Антарктиди

Маршрути експедицій Руаля Амундсена й Роберта Скотта

Антон Омельченко (1883–1932) – український дослідник Антарктиди, конюх британської експедиції Роберта Скотта

Погончі поні на борту корабля Роберта Скотта «Терра-Нова»

Полтавщині. За зразкову службу він отримав пам'ятну срібну медаль, альбоми з фотографіями, а пізніше – двотомне англійське видання щоденників Р. Скотта, який загинув в Антарктиді. Омельченко воював на фронтах Першої світової, громадянської воєн, працював сільським поштарем. Загинув Антон Омельченко навесні 1932 р., уражений блискавкою на порозі власного будинку. На честь Омельченка названо одну з бухт в Антарктиді.

У другій половині ХХ ст. розпочато регулярні дослідження Антарктиди на полярних станціях. Сьогодні тут працює понад 40 станцій з 29-ти країн світу. Україна стала антарктичною державою з 1996 р. Великобританія подарувала їй свою станцію «Фарадей», яка нині має назву «Академік Вернадський».

У 1959 р. було укладено міжнародну Конвенцію про Антарктиду, за якою на материк заборонено будь-яку господарську діяльність та випробування зброї. Тут заборонено вести розробки корисних копалин, полювати на тварин. Розміщення військових об'єктів, а також візити бойових кораблів і збройних суден південніше 60° пд. ш. заборонені. У 1980-ті роки Антарктиду оголосили без'ядерною зоною, що виключило появу в її водах суден з ядерними двигунами та атомних енергоблоків. Зараз учасниками договору є 50 держав (з правом голосу) і десятки країн-спостерігачів. Відповідно до Конвенції материк не належить жодній державі. Справжніми господарями материка є вчені – представники різних країн і народів, які вивчають природу цього унікального материка.

Дослідження Світового океану

Вимірювання глибин Світового океану розпочато в середині ХІХ ст. З 1927 р. для визначення глибин застосовують спеціальний прилад – ехолот. У 1958 р., вимірюючи глибини Тихого океану, дослідники судна «Витязь» відкрили найглибшу западину світу – *Маріанський жолоб*, глибина якого 11022 м. А вже через два роки на його дно опустився батискаф «Трієст», у якому перебували швейцарець *Жак Піккар* та американець *Дональд Уолш*. Занурення тривало 5 год., перебування на дні – 30 хв. За цей час вдалося виміряти температуру води (+2,4 °С) і тиск водної товщі (1100 атмосфер). Глибину «Бездні Челенджера», як називають найглибшу точку Маріанського жолобу, уточнювали неодноразово. Дослідження 2011 року дали значення 10994 м. Отже, глибина найглибшої западини Землі постійно змінюється.

Важливе значення для вивчення природи Світового океану та його екологічних проблем мала діяльність французького океанографа *Жака-Іва Кусто* (1910–1997 рр.), засновника підводних досліджень і кінозйомок, автора 5 технічних винаходів: окулярів для плавання, акваланга, камери для підводної зйомки, «пірнаючого блюдця» (невеликого автономного батискафа на дві особи) та підводного будинка (названого неофіційно «Діоген», в якому можна було жити на глибі до 100 м). Ж.-І. Кусто є автором книжок та кінофільмів про морські глибини.

*Жак Пікар (у центрі)
та Дональд Уолш
(ліворуч)
у батискафі «Трієст»*

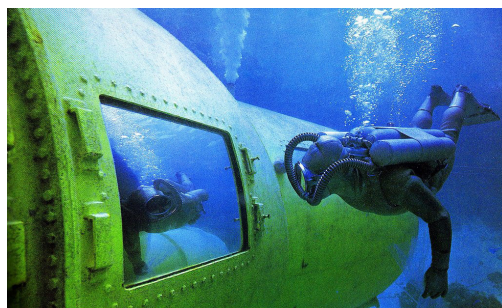
*Занурення батискафа «Трієст»
на дно Маріанської западини*

Жак-Ів Кусто́ (1910–1997) – французький дослідник Океана, винахідник, режисер, фотограф, першовідкривач, письменник

«Пірнаюче блюдо» Кусто

«Підводний будинок» Кусто

Екологічний стан Світового океану вивчав і норвезький учений *Тур Хейєрдал* (1914–2002). У 1947 р. на плоту «Кон-Тікі» він подолав Тихий океан, у 1969–1970 рр. на папірусному човні «Ра» – Атлантичний океан, у 1977–1978 рр. на очеретяному човні «Ті-тріс» – Індійський.

Тур Хейєрдал (1914-2002) – норвезький археолог, мандрівник та письменник та його плавальні апарати

«Кон-Тікі» – пліт з колод бальсового дерева, на якому Тур Хейєрдал і п'ять його супутників здійснили подорож в 1947 р. за маршрутом міграції ймовірних предків полінезійців з Південної Америки до Полінезії (відповідно до теорії Хейєрдала)

Папірусний човен «Ра». Спроектований за малюнками і макетами човнів Давнього Єгипту. Збудований на замовлення Тура Хейєрдала задля практичного доведення теорії про те, що люди у давнину могли здійснювати морські подорожі через Атлантичний океан

«Тігріс» – очеретяний човен, на якому експедиція Тура Хейєрдала здійснили плавання для підтвердження того, що цивілізація Древньої Месопотамії поширювалася не лише суходолом, але й морем

Освоєння Світового океану не закінчилося. Тривають пошуки корисних копалин на його дні, продовжують вивчати властивості вод, погодні явища над Океаном, морські рослини й тварини.